

չենք տեսներ զինքը այլ եւս սեղանի առջեւ: 1865ին կը կարգուի Եէնի Զէյլի ժողովրդագետ, զոր կը վարէ մինչեւ մահը: Այսպէս Դարոցական զբաղմունքն ի սկզբան, եւ ապա ժողովրդագետական հոգը կը գրաւեն իր ժամերն, եւ կը ստիպուի ի սպառութեան թաղարխոս գրիչը:

Մինչեւ իր վերջին շունչը նուիրուած էր Հանգուցեայը այն տեղ իւր ժողովրդեան խնամքին, զոր կը տանէր միշտ աննազոհութեամբ: Բնութեամբ բարի եւ հեզ, ընտել սակաւապէտ եկանքի մը, սիրելի եղած էր ամէնուն:

Ինչպէս իւր հարազատայ եւ ժողովրդեան արտերուն մէջ թողուցած է Հ. Զաքարձեանի անունն անջնջելի յիշատակ, նոյնպէս պիտի գրաւէ համեստ տեղ մը հայ գրականութեան պատմութեան մէջ:

Հանգիստ իր ամենին:

ԽՄԱՍԳՐ. «ՀԱՆԴԻՍԻ»,

ԱՅԵՆԱՅԵՆ

1. Եւագր Պոնտացի: — Եւագր, Մատենագրութիւնք (տպ. Վենետ. 1907), էջ 385—387 հրատարակած է Հ. Բ. Սարգիսեան հատուած մը «Յերինոս գրոց հարցումն յաղագս մտացն եւ հինգ կարգացն նուագութեան որ Եւագրին յիշէ», նոյնը մեր Մատենագրաբանի Թ. 47, Թշ. 325ա ունի, «Յերինոսի գրոց հարցումն, յղ. մտացն եւ հինգ կարգացն նուագութեան որ Եւագրին շինէ»:

ԹԵ Հ. Սարգիսեան (անդ, ծան.) եւ թէ ես (Հանդ. Ամս. 1910, էջ 208) չէինք կրցած ցոյց տալ թէ Իրենէոսի որ գրուածքն կ'անարկուի հոս: Այժմ Dr. W. Lüdtke ի Թերթին Theologische Literaturzeitung, 1911, կը նշանցնէ այն տեղին Բնդդմ Հերոնուածոց գրքին Բ. Ժգ. դիւպի հետ (Harvey, I. 276—78). համաձայնութիւնն յընդհանուրն է միայն:

Հ. Ն. Ա.

2. Բնագննութեան երկրորդ թարգմանութիւն մ'ալ: — ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1910, էջ 324—26 ընդգրծակ խօսած էի Բնագննութեան եւ Չեռնագննութեան հայերէն թարգմանութեան վրայ: Եւ ցուցուցած էի թէ թարգմանութիւնն կատարուած է ի ձեռն Յովհ. Վրդ. Հովովի († 1691, Նշ. 24) 1685ին:

Բնագննութեան ուրիշ թարգմանութիւն մ'ալ ունի Երեսնեան վարդապետ Լեհասայոց արքեպիսկոպոսը, ինչպէս եւ տեղեկանանք Արուսեանեանցէ: Գ. Վ. Արուսեանեանց «Բար-

ձրահայեաց Ս. Սատուածանի վանից Արշնյո, Մատենագրանին մէջ տեսած է Չեռագիր մը «Փիլոֆի իմաստասէր. յորում կցեալ կայ եւ Բնագննութիւն բոլորի ժարգկային մարմնոյ, ի գրոց լատինացոց թարգմանեալ ի վարդապետ Յոնանեանց. ի թուա. Թ. Ճ. Լ. Դ.», Տէս Թորոս Աղաբ, Բ. էջ 386: Եթէ ուղիւ է այս տեղեկութիւնը, պէտք է ըսել թէ կրկին թարգմանութիւն եղած է նոյն գրոց, միեւնոյն տարին՝ 1685, մին լատիներէնէ, միւսն իտալերէնէ:

Հ. Ն. Ա.

3. Է. դարուն վարդապետական կարնոր գրուածք մը: — Կարապետ եպ. Տէր-Մկրտեան Մշակի անցեալ 275 թուին մէջ կը հաղորդէ անանկալ լուրն թէ Պարսկահայոց Դարաշամբի Սուրբ Նախավկայի վանքի ձեռագիրները ցուցակագրելու ժամանակ (զանոք Էջմիածին փոխադրելու համար) գտած է ի միջի այլոց ձեռագիր մ'ալ «որ բազմակողմանի հեռաբերութեան նիւթ է ընծայում: Եւ յոր ձեռագիրն է, Կոմիտասի որով՝ յուղարկուածն, քաղուած եւ Հայոց եկեղեցու վարդապետութիւնը պաշտպանելու նպատակով կարգաւորած վկայութիւնների մը ընտիր ժողովածու նման ճիւղմէնս Կուրի ձակաճառութեան»:

«Չեռագիրը բամբակի թուղթ է, ութանջալ, անթուական, բայց ծ. Գ. դարէ կ'երեւայ, ժողովածուն բաժնուած է 10 գլուխներու: Ամբողջ գործը, ինչպէս արդէն կարապետ եպ. դիտել կու տայ, շատ հետաքրքրական գրուածք մ'է Է դարու հայ վարդապետական պատմութեան համար, հետաքրքրական մանաւանդ այ-

նու, որ Հաւաքին Հայ մ'եղած է, Հաւաքած բազմաթիւ վկայութիւններ Հայ հնագոյն հեղինակներէն եւ Ս. Հարց հին Հայերէն թարգմանութիւններէ, որոնք մեծաւ մասամբ կորսուած են այսօր: Կարապետ եպ. կը յիշէ այսպիսի հասուններ «ի թղթոյն եղեկայ կողբացոյ թարգմանչի, զոր գրեալ ի Կ. Պոլիս առ երանելին Մատոց վարդապետ», զարձեւալ Յովհ. Մանուկեայ, Իրենէոսի, Հիւպոլիտեայ, Գր. Աբանչեւագործի եւ այլոց գրուածքներէն:

Զգիտներ թէ ինչ հիմամբ կոմիտաս կաթողիկոսի օրով գրուած կը համարուի եւ ոչ աւելի հին եւ կամ նոր:

Այս մասին մանրամասնութիւն կարելի է ստանալ միայն գործոյն հրատարակութենէն ետքը:

Աւելորդ չըլլայ դիտել այս տեղ համառօտիւ, որ De rebus Armeniae յունարէն գրուածքին անանուն Հայ հեղինակը կը յիշատակէ, թէ կոմիտաս ունեցած է Հաւատարմութիւն անուն գրութեք մը՝ հաւաքածոյի ձեւով, ուր սուրբ Հարց վկայութեամբ կը մաքառի Քաղկեդոնականաց դէմ: Զի՞ կրնար այս գրուածքն ըլլալ:

Ո՛վ ալ ըլլայ հեղինակն, այսօր մեծ է անոր արժէքը եւ շատ բան կոչուած է այն լուծելու Հայ եկեղեցոյ եւ մասնաւորութեան օ—է դարերու պատմութեան կնճռոտ խնդիրներէ:

Ի սրտէ կը ցանկալիք, որ օր յառաջ գտնուէր Հայ մեկնաստ մը, որ լոյս շնորհէր թուցեալ գանձիս, եւ գիտութիւնն երախտապարտ թողուր ընդ միշտ իւր բարեգործութեան:

Հ. Ն. Ա.

4. Հաճընի ջարդը եւ Օր. Լամբերտը: — Օտարազգիներուն բնակիչ եւ սոփութեան գաղանձ էր Տային ջարդուիլը աւարտուիլը տեսնել օրէ օր: Անոր համար հայը վատ, ստրուկ, զազիր, գետնաբարշ, ընչաքաղց էակ մըն էր: Գիրք մը այսօր կու գայ մեղմով լոյս մը սփռել անոնց՝ նկատմամբ այս առաւելող ժողովրդին նկարագրին: Այս գիրքն է «Հաճըն եւ հայկական ջարդերը» (Hadjin and the Armenian Massacres, Rose Lambert, 1911), որուն հեղինակը տեսած է սուրն ու հուրը եւ Հայոց քաջաբար գիմագրելը անոնց: Այդ շէրեր կարգադրող կը տեսնէ հայը իբր ժողովուրդ մը որ բնական բերումով կը կուտի. օր սկսնակ չէ մարտի արուեստին՝ թէպէտ հազիւ

տարի մ'անցած է այն օրէն՝ երբ ձեռքը գրուէնքին: Երէկի ստրուկը հիմա դեպքան է դարձեր: Մինչ նախորդ ջարդերը Հայ ժողովրդեան անօգնական վիճակը յայտ բերին՝ կիլիկիան ջարդը հատաւորեց թէ հայը չէր կորսնցուցած իր նախնի նկարագիրը եւ կորովը:

Գրքին հեղինակը՝ Հաճընի որբանոցին մէջ ուսուցչուհի էր եւ իր ներկայութիւնը արգիլեց թուրքերուն կրօնի առ քաղաքը՝ որպէս զի պետութիւնը չէր թարգմտէր ամերիկեան հպատակի մը փեստուելէն յառաջ գաղաքական ճնշումն: Օր. Լամբերտ միտեց քաղաքէն հեռանալ եւ պատրաստ էր ժողովրդեան հետ կրել ճակատագրի հաղուածքը. սակայն ինչպէս յաճախ՝ այս անգամ ալ քաջ սրտի մը անձնուէր յօժարութիւնը ի զուր շանցաւ այլ փրկեց աւերումէ ամբողջ Հաճընը:

ՏԻԳՐԱՆ Ն. ՍԻՐԱՄԱՐԳ.

5. Մշակի 40ամակը: — 1912 տարին կը բանայ հայ արդիւնաւոր Մշակին 40ամակ յօդուքների մը գունները: Ուղարկութեամբ կ'ողջունենք վատասկաւոր Մշակը, որ 40 տարի անդադար գործեց եւ կը գործէ հայրենի հրապարակագրութեան ասպարէզի վրայ, որուն Գրիգոր Արծրունի մը ռազմիրան եղաւ, որուն կեանքը պահպանեցին յայ կարողագոյն գրիշներ:

Մշակը ի սկզբանէ անտի եղաւ խառն զանոց հայ թմբակ կեանքի, պատմող գաւառի կեանքէն, հայելի հասարակական գործունէութեան: 40ամակը կեանքի բարձրութեան վրայ պատկանելի է այն միշտ հայուն համար:

Յորհելեանը երազուած է ասնել առաջին կայ Մայիս 26ին (Հ. Յ.), որուն համար կազմուած է «Կենդանական յորհեմական յանձնաժողով», նախաձեռնութեամբ 42 անդամներու: Մենք այժմէն իսկ յայտնելով մեր սրտագին ուրախացութիւնն արդիւնաւոր Մշակին՝ կը մաղկենք միտածամանակ անոր երկարագոյն կեանք, յոյնպէս արգիւնալից եւ եռանդուն գործունէութիւն: Vivat, crescat, floreat!

ԴՄԻՐ. «ՆԱՆԻՍԻՐ»

6. Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերութեան 30ամակը (1881—1911): — Անցեալ դեկտեմբերին տանց Կովկասի հայութիւնը «Հայոց Բարեգործական ընկերութեան», երեսնամակը: Այս առթիւ ընկերութեան խորհուրդը լոյս հանեց նաեւ ընկերութեան երեսնամակ պոյութեան պատմութեան:

Թիւնը՝ խնամօք 15օ¹. ուր Պր. 15օ պատկերա-
ցուցած է մանրամասնօրէն ընկերութեան ծա-
գումը եւ պատմութիւնը մինչեւ մեր զրեւը:

Պատմել այս տեղ ընկերությունն արդ
գիւրքը հայ կեանքի համար թող չեն տար ուն-
եւի է իշխար, բայց հպտութիւնը ծանօթ է անդ
բարերարի գործունէութեանը որ հաջարատւոր
ստեղծագործութեան սփոփանք եղած է, ձեռնառու
ազգայնական եւ քաջալիրիչ հայ մտաւորական
բարեգործական

Լեօ իւր պատմութեան մէջ գծած է շատ պարզ եւ տեսանելի չկերպով ընկերութեան արդիւնաւորութիւնը հայ եկեանքի համար այլ եւ այլ անասկէտներով, եւ այսօր կր կր տանէ հպուրթներ ընկերութեան 30ամեայ գոյութեան յորիշները, որբախ սրտով եւ երանասգիտօրէն կը յուշարեւի ան ամէնը, որոնք գաղափարը յըջացած են ընկերութեան, անոր ծնունդ տուած եւ կամ քաջալերիչ եղած, Դեմէ մը մեռեաւանդ կը հանդիսանայ առողջ երեսնամեայ փեսային մէջ Ներքին ճգնաժիւն եղան՝ Դժ. Նուասարգեան, որ ինչպէս ընկերութեան գաղափարին յըջողն եղած է, Նոյնպէս ծնողն եւ յաւաստեցողը են իրեն հետ բարեբաւ ազգայիններ՝ Եւ. Բուգազեան, Ս. Սեմեւան, Ս. Մանթաշեան, Թ. Սփրիկեան, Ս. Դաբաբեան, Ս. Պողոսեան, Նշխատուհի Ս. Աղլութեան, իշխ. Թ. Խաջամեսեան եւն, որոնք հարուստ նպատակներով կենդանացոյցին ընկերութիւնը եւ ի վիճակի ըրին բանալու այլեւայլ հիմնարկութիւններ ի նպատակ հայ առաւաղեայ գաղափարի:

Ընկերութեան 30ամեայ բարեգործական
կեանքը կը ընու ուրախութեամբ եւ միջմա-
րութեամբ ամէն Հայոս սիրաբը, որոնք հետ եւ
մնիք խնդակից կը բազմայինք ընկերութեան
ամէն յաջողութիւն, բարգաւաճում եւ առաքա-
նեամբ, կը բազմայինք, որ ումէն Հայ կարկառե-
ր տնոր իւր բարեգործական լուսման, հայոս պատուը
վայելողն պիտի բլլայ միշտ Հայոս, զի անքաջ հը-
նար, օշմար յիշուի:

ኮሚሽን, “ኒሊኔጥኮሚሽን”

7. Անահիտը դադրած: — Մենք ցառով կ'իմանանք Անահիտի 9—12 միացեալ թուե-
րէն, թէ Վարդ 20 ականանք որոշած է կարգե-
լի «Անահիտ», գրաւան մասնութեթի հրտա-
րակութեանը: Մենք ցառ եղան այս որոշումը
մեզ, որ գիտենք թերթին գեղեցիկ ուղղու-

¹ Երեւանի Հայոց Բարեգործական ընկերության նախագահ 1881-1911; նախնի Լեօ. Յփղիս, 1911 թ. էջ 360, բազմաթիւ պատկերներով:

թիւը, ծանօթ ենք անոր մատուցած մեծ արդեանքն չայ գրականութեան համար: Անահիտը չայ այն թերթերէն եր, որոնք բարձրանալով առաջին, խնդիրներէն՝ սիրած են ազգային-գրական, կարեւորութիւն տուած են Հայաստանական խնդիրներու, համոզուած թէ Հայ միջբըդէսը անի նախ առհայտին գրականութեան, առհայտին հոռութեան եւ նորութեան հմտաւ թեան, եւ ապա օտարին՝ օչ-չայ գրականութեան ծանօթութիւնը: Հայը հայ կարծիքներէն նախ, իւր գոյութեան 12 տարիներու մէջ առաւ Անահիտ բազմաթիւ յօգուածներ Հայ անցեալ կեանքէն եւ նորագոյն շրջանէն, գլխաւօրացաւ Հայ հին տաղանթութեան եւ Հայ գեղարուեստին վրայ, որոնք Անահիտի յատկացուցած են կարեւոր նշանակութիւն եւ նաեւ ապագային Հայագիտութիւնը պիտի դիմէ անոր եւ իտրհուրդներ ինդրէ: Իսրին շնորհակալութիւն դր. Յ. Ը. Զաքարեանի, որ անդուզ վատասողով տուաւ 12 բազմանիւթ հատորներ Հայ գրականութեան:

ԽՄԲ. «ՀԱՆԴԻՍԻՒՆ»

U S G N E P O U G U N

1. ԳԵՂՈՐ-ՄԵՍՐՈՊ Ուրախտու լամ Հայաստանի նախարհիննորը եւ իրենց քաղաքալորթուծինը (քննալամ ուսումնախորթին)։ Գ.Պոլս, տպ. Թ. Արզուման, 1911, 80, էջ 24216 եւ մէկ Առաջա: Գինը 10 դրդ.:

Կան գրքեր, որոնց ընթերցումը Հաճոյքով
կը սկսի մարդ, եւ կ'աւարտէ գոհ սրտով,
վստահ թէ գուր չանցաւ ժամանակը:

Այս կարգի գրքերեն է Գեորգ-Մեսրոպի Ուրարտու աշխատությունը: Գրեթե 200 էջերու մեջ խառցուցած է ներքե մը, որուն վրայ ցայսօր Հատորներով միայն կը ձառուէր:

Եւ Տիանանց աշխատատեւ շէնքանկն
Համալսման յանգիւնութեան վրայ, որով ժառանգ
է կոխել Տող ալ միմուտ եւ բազմապատմել. կը
զարմանալով արգանիւնդ եւս յարանեւութեան
վրայ, որ կըցած է յառողութեամբ եւ այսպիսի
կատարելութեամբ Հանել ի գլուխ իւր առաջը-
դեամբ՝ առանց կարելոր միջոցներու՝ աննպաստ
միջավայրի մը մէջ:

Նախահայտարարելի պատմությունը տուած է Հեղինակը հիմնուած նորագոյն քննութեանց վրայ, լուսաւորած զայն նաեւ բաղմամբիւ պատկերներով՝ նախահայրական հնութեանց: